

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертаційну роботу Грецької-Миргородської Вікторії Вікторівни
«Особливості формування соціально-орієнтованої економіки
в транзитивних суспільствах», подану на здобуття наукового
ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю
08.01.01 – економічна теорія та історія економічної думки

Актуальність теми дисертації, її зв'язок з науковими планами, темами.

Однією з ключових проблем трансформації та гармонійної інтеграції української економіки до глобального світогосподарського середовища є формування інституційно-організаційних засад її соціалізації, спрямованої на узгодження принципів ринкової ефективності та соціальної справедливості. Яскравим взірцем такого узгодження вважається модель соціального ринкового господарства, яка довела свій високий потенціал економічного відродження у післявоєнній Німеччині. З часом ця модель була застосована більшістю європейських країн, збагачена міжнародним досвідом та відображена в концепції соціально-орієнтованої економіки, покладеної в основу сучасної економічної політики розвинених держав світу. Досвід останніх свідчить про складність, нелінійність та різношвидкісність інтеграції ринкової економіки до соціального середовища. За цих обставин виявлення загальних закономірностей і національних особливостей формування ефективної взаємодії зазначених складових соціально-економічної системи є важливим завданням економічної теорії та господарської практики.

Нагальність його вирішення посилюється глибиною соціально-економічних перетворень, що відбуваються в постсоціалістичних країнах. На відміну від розвинених країн, де соціальна економіка розбудовувалась на базі сформованої ринкової системи, держави колишнього соціалістичного табору здійснюють подвійний перехід, пов'язаний із трансформацією механізмів функціонування економіки та соціальних пріоритетів суспільства. Йдеться про істотну специфіку державної політики свідомої соціалізації ринкових перетворень, яка повинна базуватись на глибокому пізнанні інституційної системи, сформованої в період попереднього розвитку планової економіки, що накладає відбиток на хід та механізми транзитивних змін.

Все зазначене обумовлює актуальність та практичну спрямованість теми дисертаційної роботи, присвяченої розвитку теоретичних засад дослідження соціально-орієнтованої економіки, узагальненню особливостей її формування у транзитивних суспільствах з метою підвищення ефективності ринкових реформ та активізації процесів міжнародної інтеграції сучасної України.

Результати здійсненого дослідження доведені до рівня практичного застосування в діяльності окремих суб'єктів державної соціально-економічної політики України. Теоретичні положення та практичні розробки автора відображені в наукових звітах про НДР Каразінської школи бізнесу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, в яких здобувачка брала участь як виконавець, за темою «Розробка інструментарію реалізації стратегії розумної спеціалізації Харківського регіону» (номер ДР 0118U002040). Особисто дисертантом було визначено роль довіри у формуванні соціального капіталу, побудовано матрицю негативних наслідків соціального капіталу та розроблено методологічні засади реалізації регіональної соціальної політики на основі концепції соціально-орієнтованої ринкової економіки з урахуванням поведінкових детермінант суб'єктів транзитивного суспільства (с. 1 автореферату дисертації).

Обґрунтованість і достовірність положень, висновків та рекомендацій. Дисертаційну роботу написано на достатньому теоретичному і методологічному рівні, наявні в ній положення, висновки та рекомендації є достовірними та науково-обґрунтованими. Це знаходить підтвердження у відповідальному і мотивованому застосуванні законодавчої бази та нормативних документів, значного масиву наукової інформації та достовірних статистичних і первинних даних України, інших держав і міжнародних організацій, оброблених з використанням наукових методів дослідження, у підкріпленні отриманих висновків і рекомендацій фактичним матеріалом та результатами особистих розрахунків автора, у критичному опрацюванні наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних авторів (бібліографія дисертаційної роботи налічує 303 джерел).

Виконане дослідження свідчить про обізнаність автора щодо сучасних наукових підходів вітчизняних і зарубіжних вчених до дослідження загальних засад та складових національних моделей соціально-орієнтованої ринкової економіки, інституційних особливостей нагромадження та використання соціального капіталу, специфіки поведінки суб'єктів господарювання в транзитивних суспільствах, важливої ролі держави у реформуванні останніх, стратегічних перспектив та етапів трансформації економіки України.

Окремо слід відзначити широкий методологічний компонент дисертації: загальні концептуальні засади соціально-орієнтованої економіки, особливості та ризики її формування у різних (включаючи транзитивні) соціальних системах, роль окремих суб'єктів господарювання в реалізації соціальних реформ, що розкриваються автором, проходять різнопланову перевірку і наочно відображаються за допомогою методів структурно-морфологічного аналізу, поведінкової економіки та крос-культурного менеджменту, класифікації, матричного підходу, методів стати-

стичного, порівняльного і графічного аналізу, а також діалектики, синтезу та теоретичного узагальнення. Така поетапна методологія дослідження посилює ґрунтовність положень дисертації і є продуктивною для аналізу транзитивних систем, природа яких суміщає інституційні форми командного і ринкового господарства.

Кваліфіковане використання сучасних методів дослідження дозволило дисертанту успішно вирішити завдання розробки науково-методичного забезпечення розбудови адекватної моделі соціально-орієнтованої економіки в транзитивних постсоціалістичних суспільствах з обґрунтуванням її інституційних особливостей, ризиків та етапів формування. Для цього було вироблено чіткий алгоритм дослідження, згідно якого тематичне завдання було розділено на низку більш вузьких проблем, серед яких слід відзначити періодизацію реформування постсоціалістичного суспільства, розкриття суперечностей взаємодії між суб'єктами такого реформування, виявлення поведінкових чинників як інституційної основи зазначених суперечностей, окреслення можливостей реалізації світового досвіду соціалізації економіки в Україні, обґрунтування рекомендацій щодо забезпечення відповідних заходів державної політики.

Структура дисертаційної роботи відповідає назві обраної теми та відзначається логічністю, взаємопов'язаністю і послідовністю викладення матеріалу, теоретичною та фактологічною обґрунтованістю основних ідей та висновків автора. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел і змістовних додатків. Загальний обсяг дисертації становить 258 сторінок, основний зміст викладено на 196 сторінках.

Перший розділ дисертаційної роботи присвячено розкриттю теоретико-методологічних основ дослідження соціального ринкового господарства. Показано, як зміна організаційних форм людської активності та відповідна еволюція суспільного розвитку призводить до розгортання процесу соціалізації економіки, що постає домінуючою особливістю постіндустріального суспільства. Шляхом порівняльного аналізу концепцій соціальної держави, держави добробуту, соціального ринкового господарства, автором сформульовано систему базових положень загальної концепції соціально-орієнтованої економіки та її національних моделей. Тим самим було закладено підвалини для подальшого дослідження, а саме: визначено ключові дороговкази та рольові функції основних суб'єктів соціально-ринкового реформування транзитивного суспільства, висвітлено різні (у тому числі міждисциплінарні) трактування соціального капіталу, розкрито його структуру в порядку зменшення можливостей операціоналізації відповідних складових (довіра та її культурні детермінанти, соціальні зв'язки, соціальні норми). До досягнень здобувача слід віднести чітке розмежування позитивних і негативних ефек-

тів впливу соціального капіталу з урахуванням співвідношення між ними у різних суспільствах. Висвітлення цих аспектів соціального капіталу здається доволі обґрунтованим і вдалим для подальшого розгляду більш практичних питань вибору та реалізації моделі соціальної ринкової економіки тими чи іншими країнами з урахуванням ризиків, що виникають на цьому шляху.

Поглиблений аналіз та класифікація цих ризиків здійснюється у другому розділі дисертації. Йдеться про загрозу обрання неадекватної суспільному середовищу моделі соціального захисту, а також небезпеку формування таких взаємозв'язків у структурі соціального капіталу, які не стимулюють, а навпаки – стримують покращання індивідуального й суспільного добробуту, а відтак – формують опір до здійснюваних реформ з боку суб'єктів господарювання. Зокрема, здобувачкою виділено суперечність між інерційністю поведінки таких агентів і ступенем довіри в структурі соціального капіталу транзитивного суспільства, та показано, що успіх трансформаційних процесів напряму залежить від вирішення цієї суперечності. Труднощі переходу транзитивних суспільств до соціально-орієнтованої економіки автор правомірно пояснює негативними наслідками функціонування соціального капіталу, які виникають на різних рівнях взаємодії учасників суспільних спільнот, аутсайдерів цих спільнот і суспільства в цілому. При цьому дисертант наочно демонструє їхню дію в межах постсоціалістичного суспільства на прикладі олігархізації економіки та виникнення корупційних мереж.

Третій розділ дисертації присвячений дослідженню процесів становлення української моделі соціального ринкового господарства. В ньому розкриваються передумови, основні етапи вибору та проблеми реалізації зазначеної моделі. На основі аналізу великого масиву фактичних даних в роботі аналізується політика доходів, стан соціальної сфери та забезпеченість суспільними благами в національній економіці. З урахуванням специфіки світових моделей соціальної економіки дисертанкою робиться висновок щодо тяжіння нашого суспільства до консервативного типу соціального устрою економіки та визначається місце України в досягненні європейських стандартів прав і свобод. З урахуванням цього автор описує можливі межі й ефективні шляхи соціального реформування вітчизняної економіки та пропонує систему пріоритетних заходів державної політики соціалізації системи суспільно-економічних відносин.

Таким чином, вивчення змісту дисертації та автореферату підтверджує достатній ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що виносяться на захист.

Наукова новизна результатів дослідження. Логічно вибудована структура завдань дослідження та вірогідний алгоритм їх розв'язання дозволили автору винести на захист коректно сформульовані теоретичні й практичні положення, що в сукупності відзначаються науковою новизною та практичною корисністю. Зважаючи на спеціальність, за якою дисертація подана до захисту, до ознак наукової новизни слід віднести такі теоретичні результати дослідження:

1. Докладна класифікація ризиків формування соціально-орієнтованої економіки в транзитивних суспільствах. Важливо підкреслити системність дослідження природи цих ризиків у розділах 2.1 і 2.2, де останню було простежено як з боку історичних передумов їхнього формування, так і з погляду їхнього прямого та зворотного впливу на соціально-економічну систему, що трансформується. Значений результат, окрім тексту дисертаційної роботи, знайшов відображення в двох публікаціях автора, а саме: статті у фаховому науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз (№ 1 переліку публікацій, наведених в авторефераті) та тезах у матеріалах конференції (№ 14 переліку публікацій, наведених в авторефераті).

2. Чітке окреслення у розділі 2.2 трьох груп об'єктивних обмежень для застосування різноманітних моделей соціальної політики, реалізованих у сучасному світі (інституційних, поведінкових та ресурсних), як наукової бази для визначення умов міжнародного запозичення означених моделей. Вирішення цієї проблеми є запорукою свідомого і продуктивного використання іноземного досвіду під час формування соціальної складової ринкової трансформації постсоціалістичних країн, зокрема, України. Цей результат підтверджено чотирма публікаціями автора, а саме: трьома статтями у фахових наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз (№№ 2, 3 і 6 переліку публікацій, наведених в авторефераті) та тезами в матеріалах конференції (№ 11 переліку публікацій, наведених в авторефераті).

3. Детальне розроблення і доречне застосування до тематичних проблем дослідження концепції негативного соціального капіталу. Це одна з новітніх концепцій економічної теорії, потенціал якої щодо дослідження транзитивних економік було сповна задіяно дисертанткою. Йдеться про виокремлення передумов, форм прояву й наслідків нагромадження негативного соціального капіталу в країнах колишнього соціалістичного табору (олігархізації, корупціалізації та ін.) та визначення на цій основі шляхів протидії цим негативним явищам з боку держави та недержавних суб'єктів економіки. Ці положення чітко сформульовані у висновках до розділу 2 та відображені автором у статті в фаховому науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз (№ 4 переліку публікацій, наве-

дених в авторефераті) та тезах у матеріалах конференції (№ 13 переліку публікацій, наведених в авторефераті).

4. Розкриття в розділі 3.1 базової суперечності суспільної трансформації в Україні, а саме: суперечності між стратегічними орієнтирами здійснюваних економічних і соціальних реформ. Слід погодитися з дисертантом у тому, що всупереч проголошуваним гаслам щодо лібералізації суспільної життєдіяльності, в сучасній Україні формується консервативна модель соціальної політики, яка конфліктує з курсом на господарську лібералізацію, що є свідченням неузгодженості реформ в економічній і соціальній сферах. Така концептуальна «асинхронність» транзитивних перетворень економіки і суспільства зобов'язує українську державу та інших соціальних суб'єктів дуже обережно підходити до відбору з багатого міжнародного досвіду придатних для України шляхів побудови національної моделі соціальної політики. Зазначений результат підтверджено двома публікаціями автора: статтею в фаховому науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз (№ 1 переліку публікацій, наведених в авторефераті) та тезами в матеріалах конференції (№ 9 переліку публікацій, наведених в авторефераті).

5. Виявлення історико-культурних передумов та ризиків формування соціально-орієнтованої економіки в постсоціалістичному суспільстві (розд. 2.1) й розробка на цій основі ефективних алгоритмів відбору міжнародного досвіду проведення соціальної політики з метою розбудови соціально-орієнтованої економіки в Україні (розділ 3.2). Ефективні напрями формування такої економіки в умовах постсоціалістичних перетворень дисертантка справедливо вбачає у необхідності «випереджального творення інститутів соціального захисту перед інститутами ринкової економіки, наданні ним вирішальної національної специфіки та обов'язковості опори на механізми самоорганізації населення» (п. 1 наукової новизни роботи). Цей результат проведеного дослідження було апробовано у двох публікаціях автора: № 5 переліку публікацій, наведених в авторефераті (стаття у фаховому науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз) та № 10 переліку публікацій, наведених в авторефераті (тези у матеріалах конференції).

6. Визначення домінуючого принципу функціонування системи соціального захисту в сучасних ринкових країнах, де поступова стандартизація соціальних умов життя населення здійснюється насамперед шляхом розширення прав його працюючої частини, разом із доведенням обов'язковості дотримання цього принципу для сучасної України, яка, внаслідок різкого знецінення праці за роки трансформації, для продовження ринкових реформ у пост-трансформаційний період потребує зміцнення інституційної бази захисту саме працюючих громадян. Важли-

во підкреслити, що зазначений концептуальний висновок дисертантка поклала в основу власної періодизації заходів із перебудови соціальної системи постсоціалістичного суспільства – від створення гідних умов праці до розвитку стандартів загальних і суспільних прав для всіх груп населення. Цей результат проведеного дослідження було апробовано у трьох публікаціях автора: №№ 7 і 8 переліку публікацій, наведених в авторефераті (статті у наукових фахових виданнях України) та № 12 переліку публікацій, наведених в авторефераті (тези у матеріалах конференції).

У цілому наукова новизна отриманих результатів дисертаційної роботи визначається сукупністю запропонованих теоретичних підходів та практичних рекомендацій щодо вирішення актуального наукового завдання з виявлення особливостей соціалізації економіки у транзитивних суспільствах, що сприяє виробленню змістовних пропозицій щодо вдосконалення процесів формування соціально-орієнтованої економіки у постсоціалістичному середовищі.

Повнота відображення висновків і пропозицій в авторефераті та опублікованих дисертантом працях. Висновки, практичні рекомендації та елементи наукової новизни дисертаційної роботи знайшли повне відображення у 14 наукових працях (заг. обсяг – 5,43 д.а., автору належить 4,87 д.а.), у тому числі у 8 статтях у наукових фахових виданнях (із них 6 статей опубліковані у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз). Основні положення дисертації були апробовані на 6 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Докладне ознайомлення з дисертаційною роботою, авторефератом і публікаціями показало їх відповідність за сутністю і ступенем наукової новизни вимогам, встановленим до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Висновки та результати дослідження конкретні та аргументовані. Автореферат написаний науковим стилем, згідно поставленим вимогам та цілком відображає зміст і структуру дисертації.

Теоретична цінність і практичне значення результатів дослідження. Теоретична значущість отриманих автором результатів полягає у тому, що висновки та рекомендації, обґрунтовані у дисертації, є результатом завершеного самостійного дослідження, збагачують економічну науку поглибленим розумінням зв'язку між економічним та соціальним реформуванням транзитивних суспільств, визначають етапи, шляхи і методи удосконалення соціально-економічних відносин та можуть служити методологічною основою державної стратегії вироблення національної моделі соціально-орієнтованої економіки України з урахуванням соціокультурних та поведінкових особливостей постсоціалістичного середовища.

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні пропо-

зицій щодо вдосконалення заходів соціально-економічної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях як засобу оптимізації ринкових реформ, подолання розривів у розвитку економіки і соціальної сфери, мінімізації негативних екстерналій транзитивних перетворень економіки України.

Практичне значення результатів дослідження підтверджується впровадженням пропозицій автора щодо розвитку партнерства між державою, бізнесом і суспільством у діяльність департаменту бюджету і фінансів Виконавчого комітету Харківської міської ради при розробці цільових програм інноваційного розвитку (довідка № 8-04/89/1 від 21.05.2019 р.), у навчальний процес у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна (довідки № 0102-11/314 від 21.06.2019 р. та № 4002/51 від 27.06.2019 р.).

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. В цілому виконану дисертантом роботу слід оцінити позитивно. Разом із тим, необхідно звернути увагу автора на деякі дискусійні та спірні положення.

1. Дисертація передбачає аналіз сучасних напрацювань економічної науки по аналізованих проблемах. Але повз увагу автора у Вступі (як і в подальшому тексті роботи) пройшла концепція змішаної економіки в контексті її розробки та сучасного тлумачення різними (ліберальною, неокласичною та інституційною) школами економічної науки. Насправді автор використовує поняття «змішаної економіки», проте не аналізує її співвідношення з поняттям «соціально-орієнтованої економіки».

2. Із класифікованих на с. 58 трьох груп ризиків, фактично в дисертації одержала опис тільки одна група (поведінкові), до того ж – дуже неповно, з урахуванням лише двох параметрів (інерційності свідомості та довіри). Цього явно недостатньо. Автору бажано було б більш розгорнуто описати інші групи ризиків та долучити до аналізу інші поведінкові параметри, насамперед ті, що зумовлюють розглянуті в роботі інерцію і довіру та є важливими для розуміння складних і суперечливих трансформацій постсоціалістичних країн.

3. Дискусійною є позиція автора щодо: а) трактування неурядових організацій (с.160-164) як єдиного позитивного чинника формування соціального капіталу в Україні. На ділі ж добре відомо (і автор сам показав це у розділі 2.2), що такі організації можуть акумулювати істотний негативний соціальний капітал, який гальмує реформи і навіть робить їх здійснення принципово неможливим ; б) розгляду довіри, як чинника формування соціально-орієнтованої економіки, лише через призму «горизонтальної» довіри людей один одному. Вочевидь, що при такому визначенні незрозумілим залишається місце держави, яка, на думку дисертанта, зобов'язана відігравати ключову роль у побудові основ соціальної економіки у

трансформаційному суспільстві.

4. Прикладна цінність роботи дещо знижується зайвою абстрактністю і слабкою операційністю наведених у ній рекомендацій щодо шляхів і заходів оптимізації формування соціально-орієнтованої економіки в сучасній Україні. Слід зауважити, що жодну з цих рекомендацій не винесено в пункти наукової новизни дисертаційної роботи та оцінено з економічних позицій.

5. Загальні висновки в цілому відповідають основному тексту дисертації, проте є неповними, оскільки не містять висновків із аналізу як мінімум двох важливих питань розбудови соціально-орієнтованої економіки у постсоціалістичних країнах, а саме: а) щодо інших (окрім розглянутих інерції і довіри) поведінкових особливостей населення у цій групі країн; б) щодо негативного соціального капіталу всередині неурядових організацій, спроможних, на думку автора, компенсувати наявну у постсоціалістичних країнах недовіру до держави, а отже обмеженість її впливу.

6. Розділ 3.1 містить статистичний аналіз соціальних процесів, що відбуваються в українській економіці, за яким наводяться короткі висновки щодо обмежень політики реформування соціальної сфери або щодо відповідності цих процесів тій чи іншій іноземній моделі соціальної ринкової економіки. Проте такі положення не розкривають ключовий акцент у назві розділу («Реформування соціальної сфери: оцінка результатів та сучасного стану»), і мали б супроводжуватись аналізом основних напрямів здійснюваного соціального реформування економіки (медична реформа, пенсійна реформа, реформа соціального страхування та соціального забезпечення), обґрунтованою авторською оцінкою їх основних тенденцій та перспектив.

7. Текст дисертаційної роботи та автореферату містить деякі редакційні недоліки. Останні переважно стосуються не завжди коректного оформлення посилань на літературні джерела та використання застарілих або спірних цифрових даних (див., наприклад, табл. 2.8; 3.3 і 3.14, рис. 2.4 і 3.3). Варто враховувати, що з урахуванням оновлених і перевірених даних деякі теоретичні положення і висновки автора можуть змінитися.

Загалом слід підкреслити, що всі викладені вище зауваження щодо дисертації не стосуються її основного змісту та головних висновків. У цілому вона заслуговує на позитивну оцінку, оскільки є завершеною працею, в якій отримані достатньо нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують актуальне наукове завдання виявлення особливостей та ефективних механізмів формування соціально-орієнтованої моделі економіки у транзитивному суспільстві, що має важливе значення для економічної теорії та практики сучасних соціально-

економічних перетворень в Україні.

Відповідність роботи вимогам МОН України. Дисертація оформлена у відповідності з чинними вимогами та нормами Міністерства освіти і науки України, є завершеною науково-дослідною роботою, виконаною на високому науково-теоретичному рівні.

Автореферат за структурою, змістом та оформленням відповідає вимогам, передбаченим для дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Зміст автореферату є ідентичним до основних положень і висновків дисертаційної роботи.

Загальний висновок. Дисертація Грецької-Миргородської В. В. є самостійною завершеною науковою роботою, яка містить нові науково обґрунтовані результати, що вирішують актуальне наукове завдання розробки теоретико-методологічних засад дослідження змісту й особливостей формування соціально-орієнтованої економіки в транзитивних суспільствах та вироблення пропозицій щодо ефективних напрямів її розбудови в Україні.

Враховуючи актуальність вирішених у дисертації наукових задач, наукову новизну й практичне значення отриманих результатів, вважаю, що дисертаційна робота на тему «Особливості формування соціально-орієнтованої економіки в транзитивних суспільствах» відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, встановленим Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 із змінами та доповненнями, а її автор – Грецька-Миргородська Вікторія Вікторівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Офіційний опонент –

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії,
макро- і мікроекономіки Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

Н. І. Гражевська

Бірюше офіційно завірено:
проректор з наукової роботи

В. М. Меліс